

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9. MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MADDİ KÜLTÜR

TÜRKLERDE YILDIZ MOTİFİ VE TEKE YÖRESİ YILDIZLI ZİLİ (BURDUR MÜZESİ) ÖRNEKLERİ

Aysen SOYSALDI¹

GİRİŞ

Yıldız motifleri birçok kurum, kuruluş ve ülkenin bayrak, flama vs. sembolleri ile mimari, tekstil gibi eserler üzerinde, sembolik süsleme unsuru olarak, gelenekli sanatların bütün alanlarında görülmektedir. Türk devlet sembolleri ve süsleme sanatlarına bakılırsa çeşitli yıldız biçimlerinin yaygın olarak kullanıldığına şahit olunmaktadır.

Beş köşeli yıldız şanlı bayrağımızın bağımsızlık simgesi olan Ayyıldız'da yer almaktadır. Altı köşeli yıldız ise İslam dünyasında "Mühr-ü Süleyman" olarak bilinir ve yani Hz. Süleyman Peygamberimizin mührüdür. Bu mühür Musevilerde "Davut Yıldızı", İsevilerde "Devit Yıldızı" olarak bilinmektedir. Sekiz köşeli yıldız ise Selçuklu yıldızı olarak bilinmekle birlikte Osmanlı döneminde de bayrak ve sancaklarda kullanılmıştır. Azerbaycan ve Ürdün bayrağında hala kullanılmaktadır. Türkiye Cumhurbaşkanlığı Forsundaki 16 ışınlı güneş ve beş köşeli 16 yıldızın tarihteki Türk Devletlerinin sembolü olduğu bilinmektedir.

Altı köşeli yıldız; genellikle kilimlerde, merkezinde denge, gece-gündüz, âşık kıvrımı (Çince adıyla ying-yang) motifiyle, sekiz köşeli yıldız ise; genellikle zili ve cicim denilen, yangışlı kilimlerde, merkezinde göz motifiyle birlikte uygulanmaktadır. Hatta sekiz köşeli yıldızın Ayvacık, Yağcıbedir, Bergama, Teke (Döşemealtı) yöresi halılarının çeşitli göl-göbek ya da kenar suyu bezemelerinde görüldüğü bilinmektedir.

1 Prof. Gazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü.

Yıldız motifinin Türk mitolojisinde de önemli bir yeri vardır. Bir delikanlı olan Ülker ile bir güzel kız olan Zühre'nin karşılaşması ve birbirlerine âşık olup bu aşkın şiddetinden kar fırtınaları kopardığı ifade edilir. Ayrıca "Altay Türklerinde Zühre yıldızının at sürülerinin koruyucusu olduğuna ve kısrakların doğumunu başlattığına inanılır" (Ögel, 1995, s.212-214). Zühre yıldızı Selçuklu'da "Erte yıdızı", Altay Türklerinde "Erte (sabah) Solbanı-Erte Çolpanı, Tang Solbanı, tang ulduzu" derler. Anadolu'da sarı yıldız, Ak yıldız, Kanlı yıldız, Sabahyıldızı, Tan yıldızı, Çobanyıldızı, demir gazık gibi isimler verilmiştir. Türklerde Zühre yıldızı, parlak ve güzel yıldız, güzellik sembolü olarak kabul edilir ve kız ismi olarak da verilmektedir. Bu yıldızlar üzerine oldukça fazla efsaneler, masallar anlatılmış ve türküler yakılmıştır.

Altı köşeli yıldız; Hermetik geleneğin buna akrokozmos gözüyle baktığı, Kadim Hind'de yaratıcı Vişnu üçgeni ile yok edici Şiva üçgeninin iç içe geçmiş şekli olarak maddi âlemin yaratılışı ile yok oluşuna işaret ettiği ifade edilir. İslam öncesi kadim doğu kültürlerinde aynı hexagram, madde ile mânâ, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, Tanrı ve kaos, kadın ve erkek vb. zıtlıklara işaret etmektedir (Pala, 2014, s.524).

İslam kültüründe "**Mühr'ü Süleyman**" olarak bilinir. İslam'da Hz. Süleyman Peygamber'in yüzükle olan ilgisi onun bir imtihandan geçişi şeklinde ele alınır. Yokluğunda bir cariyesine emanet ettiği yüzük mührü, bir cin O'nun görünümünü alarak ele geçirir. Hz. Süleyman'ın yokluğunda pek çok fitne fesat hazırlar. Örneğin tahtına büyü kitapları koyar ve iftira atar. Oysa Hz. Süleyman yüzüğün yokluğunda kendine dönecek ve gücünün kaynağı olan asıl özünü bulacaktır. Kuran-ı Kerimde bu konuya atfen; "Süleyman'ın mülk ve saltanatı konusunda onlar, şeytanların okuyup durduklarına uydular. Hâlbuki Süleyman küfre sapmamıştı. Ancak şeytanlar küfre sapmıştı; insanlara büyüü öğretiyorlardı" (Bakara Suresi, a.102).

Hristiyan ve Yahudiler arasında Mühr-i Süleyman'a "Davud Yıldızı" denilmektedir. Onlar altıgen mührün üzerindeki yıldızın her bir kolunda sıra ile İbrahim, İshak, Yakup, Musa, Harun ve Davud isimlerinin yazılı olduğuna inanırlar. Bugünkü İsrail devletinin bayrağı üzerinde de hexagram bulunmasının sebebi budur.

Müslümanlar bütün peygamberlere inanır, iman eder. Mühr-i Süleyman'ın bulunduğu yere şeytanın giremediğine dair halk inancından dolayı, Mühr-i Süleyman Anadolu Selçuklularının, Artukluların ve İlhanlıların mimari eserlerinde, bilhassa kubbelerin kilit taşlarında ve sikkelerinde kullanılmıştır. Osmanlılarda ise; mimariyi ilgilendiren hususlarda; başta hamam kubbe delikleri olmak üzere mezar taşları, anıtlar ve kemer kilit taşları ile çini ve cami tezyinatlarında görülür(-Pala, 2014, s. 526).

Türk-İslam yeme-içme kültüründe şeytanı uzaklaştırmak ve zehirlenmeye karşı tılsım niyetine mutfak eşyalarından, sinilerden, sofa örtüleri, çeşme ve sebillerde de kullanılmıştır. Güç sembolü ve nefsi şeytana uymaktan koruyucu olarak; serpuş, tolga vb. başlıklarda, Padişahların dualı (tılsımlı) gömleklerinde ve özellikle kadınların takılarında gümüş tepelik ve kemer tokalarında uygulanmıştır. Nitekim Barbaros Hayreddin Paşa'nın, rüzgâra hükmedebilmek maksadıyla sancağına Mühr-i Süleyman motifi naksettirmesi bu geleneğin bir neticesidir. Batı dünyasında; bazen büyü kitaplarında, bazen noterlik işareti olarak, marka ve sonraları birçok akımın sembolü olmuştur(Çam, 1993, s.208).

Sekiz köşeli yıldız; Selçuklu yıldızı olarak da bilinir, sekiz köşeli yıldız iki karenin çapraz şekilde üst üste gelmesinden meydana gelir. Bu kareler Tanrının yer ve gök güçlerine, yani dört köşe-sekiz bucağa, hâkim olmasını sembolize etmektedir.

Çin’de gök bir kubbe, yeryüzü ise denizler içinde yüzen dört veya sekiz köşeli bir düzlük sanılıyordu. Dört yön ve merkezdeki dağlar göksel kubbeyi taşıymaktaydı. Gök kubbe; Kutup yıldızı (gök tanrısının sarayı) merkezde, dördü ana yönlerde ve diğer dördü ara yönlerde olmak üzere, dokuz saraya bölünmüş sayılmaktaydı. Bir Uygur metninde ise, kâinat otağ şeklinde düşünölüp, otağın ortasındaki ağaç sütuna benzeyen, fakat sekiz köşeli oluşuyla dört ana yön ve dört ara yön kavramına da işaret eden, yiti crdinilig (yedi cevherli) bir sıruh’un (sırık, sütun) sular üstündeki yeryüzünü desteklediği ifade ediliyordu. Kâinatın eksenini sekiz köşeli sütun Hint kozmolojisinin eski bir düşüncesi idi (Esin, 2001, s.39-42).

Geleneksel İslam inancına göre, yedi cehenneme karşılık sekiz cennet vardır. Bir kısmı minyatürlü, heşt behist(sekiz cennet) isimli kitaplar da bundan ortaya çıkmıştır. Türk ve İslam bahçe düzenlemelerinde bahçelerin dört ya da sekiz katlı ya da bölümlü olması da cennet kavramına atıfta bulunur (Çoruhlu, 2006, s.207). Oysa bu sekiz cennet insanın iyi huylar edinmesiyle kazanılmaktadır. Bu huyları edinenler sekiz mertebeyi kazanarak Cennet kazanmaktadır. “İslamiyet sekiz esasa dayanır. Bunlara ‘sekiz cennet kapısı’ denir. Ayrıca divanlarda ‘sekiz uçmak’ diye de anılır; 1.Merhamet ve şefkat, 2.Doğruluk, 3.Sadakat, 4.Cömertlik, 5.Sabretmek, 6.Sır Tutmak, 7. Fakru ve acizliği bilmek, 8.Rabbine şükretmek. İşte bu huylar olmadan dünya ve ahirette huzur, mutluluk ve cennet olmaz” (Kayhan, tarihsiz, s.179).

Mimaride Buhara, Özkent, Semerkant gibi şehirlerin anıtlarında kullanılan belirli teknik ve motifler özellikle Karahanlılar aracılığıyla İran’a sonra da Anadolu’ya geçmiştir. Günümüzde de kullanılmaktadır. Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan’da mimari eserlerde sekiz köşeli yıldız ve dört köşeli şekillerden oluşan kompozisyonlar işlenmiştir. Birkaç örnek verecek olursak; Ahmet Yesevi Türbesi’nde, Beyşehir Kubad Abad Sarayı çinilerinde, Konya Alâeddin (Kılıç Aslan) Köşkü çinilerinde, Sivas’ta Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ile Gök Medrese taç kapısının sağında ve solunda, sekiz köşeli yıldız ile dört köşeli motifler kullanılmıştır. Osmanlı dönemi eserlerinde de bu yıldızlı bezemeler taş, ahşap vb. eserlerde yer almıştır.

Ayrıca Türk tarihindeki devletlerin sikkelerinde, ak ve al sancak-bayraklarında da daima hilal ve altı, sekiz ve on altı şualı-köşeli yıldızlar yer almıştır. Üçüncü Selim döneminde sekiz şualı-köşeli yıldız olması karara bağlanmıştır. Özellikle donanma ve beylik gemilerin sancaklarında üç hilal veya tek hilal ortasında sekiz şualı-köşeli yıldız yer alıyordu. Bayraklarda yıldızların beş şualı-köşeliye dönüşmesi Padişah Abdülmecid zamanına rastlar. (Kurtoğlu, 1992, s.111, 120, 126. Şekil: 47-90, 100-101).

Mührü Süleyman ve Selçuklu Yıldızı Türk-İslam dünyasında kökeni mitolojiye dayanan Tanrı’nın yer ve gök güçlerine hâkimiyeti, İslam’da Allah’ın yerin, göğün ve ikisi arasındakilerin yaratıcısı ve hüküm sahibi olmasının sembolüdür. Bu sebeple Orta Asya’dan, Anadolu’ya, Balkanlara, Kuzey Afrika’ya uzanan coğrafyanın Selçuklu ve Osmanlı İslam eserlerinde altı veya sekiz köşeli yıldız bezemeleri yaygın olarak gözlemek mümkündür. Bu yıldızlar Cumhuriyet dönemi halk sanatlarında da çok kullanılmış hâlâ da kullanılmaktadır.

Fotoğraf 1. Altı köşeli yıldız bezekleri, Selçuklu sikkesi(Parlar, 2001:152)

Fotoğraf 2. Kenar suyunda altı köşeli yıldız içinde aşık kıvrımı bezemeli kilim seccade detayı, Yozgat müzesi, (A. Soysaldı arşivi).

Her iki yıldız da iki geometrik şeklin iç-içe geçmesiyle tamamlanmaktadır. Bu kare ve üçgenlerden biri göğü; yani ruhu, manevi güçleri, diğeri yeri; yani maddeyi-varlığı temsil etmektedir. Denge(ying-yang)-âşık kıvrımı; zıtlıkların birlikteliği ile dengeyi, hayatı sembolize etmektedir. Ruh ve beden gibi... Ruhsuz bedende, bedensiz ruhta bir hayat emaresi yoktur. Dolayısıyla hayat zıtlıkların birlikteliğindedir. Bu nedenle olsa gerek Türk kilimlerinde **yıldız (mühr-ü Süleyman) içinde denge-âşık kıvrımı motifine** İç Anadolu ve Balkanlarda sıkça karşılaşılmaktadır (fotoğraf 5). Sekiz köşeli (Selçuklu) yıldız yangışı da Türk dünyası halı, kilim, cecim-cicim, zili vb. dokumalarda oldukça yaygın görülmektedir.

Her iki yıldız motifinin anlamı özünde aynı kökene dayanmaktadır. Tek tanrılı kadim Türk inancında, Gök Tanrı yer ve gök güçlerini yönetmekte idi. Din; ilk insan ve ilk peygamber olan, Hz. Âdem'le başlamış ve son peygamber, Hz. Muhammed(SAV) ile tamamlanmıştır. İnsanlık tarihi boyunca bütün semavi(kitabi) dinler ve diğer inanç sistemleri bu öz'den beslenmiş, çeşitlenmiştir. İnanç temeli veya özü aynı olan dini yorum farkları bu sembollerle karşımıza çıkmaktadır.

Bu kadim sanatların Tarihi, Türklerin ata yurdu Altay Dağları Pazırık Kurganlarından çıkan, MÖ. beşinci ile üçüncü yüzyıllara tarihlendirilen, Asya Hunlarına ait, gelişmiş tekniğe sahip halı, kilim, keçe buluntuları, St. Petersburg'daki Ermitaj Müzesinde sergilenmektedir (Deniz. 2000,s.19-20). Anadolu Türkleri tarafından 1000 yıldır üretilen halı-kilim vb. dokuma sanatlarından, gerek müzelerde 21. Yüzyıla gelebilen örneklerde, gerekse dünya müzeleri ve Avrupalı ressamların tablolarında yer alan Anadolu halılarına bakılırsa yıldızlı bezemeler dikkat çekicidir. Halı ve kilimin yanında çok sergilenmeyen ancak Türkmen Yörüklerin dokuma sanatlarında yangışlı kilim ve çul yaygılar öne çıkmaktadır.

Yangışlı kilim, yük çulu, ala çul olarak da bilinen bu yaygıların bezemelerinde sekiz köşeli yıldız motifli zili-sili dokuma örnekleri çoğunluktadır. Bu yangışlı kilim ve zililer Mersinden başla-

yarak Akdeniz ve Göller bölgesini kapsayan Teke yöresinde de çok yaygın dokunmaktadır.

Yöntem ve kapsam; 2013 yılında, tarafımızca Türkiye'nin Teke yöresi içinde yer alan Burdur ili merkezi, çevre ilçe ve köylerinde halkın dokuma (halı, kilim, zili vb.) ve örgü sanatlarını kapsayan bir alan araştırması yapılmıştır. Bu araştırma sırasında hem müzede, hem de çevre ilçe, köylerde birçok halı, kilim, zili-sili örneği tespit edilmiştir. Bu bildiri kapsamına, Burdur il sınırları içindeki köylerden müzeye intikal eden, birbirinden farklı düzende yıldızlı zili-sili örnekleri alınmıştır. Bu örneklerden bazılarının teknik ve desen analizi yapılarak envanter bilgileri metin içinde verilmiştir. Aynı desen olup, renk düzeni ve boyutu farklı örnekler ise görsel malzeme olarak kullanılmıştır.

1. Teke Yöresi Yıldızlı Zili Örnekleri

Yurdumuzda Teke Türkmenlerinin yoğun yerleşimi olan Batı Akdeniz (Alanya, Antalya, Isparta, Burdur ve Muğla'yı kapsayan) bölgesi Teke yöresi olarak anılmaktadır.

Bölgede Yörükler yaylak-kışlak hayat tarzını sürdürmüş, 20 yüzyılın başında yerleşime geçilmiştir. Yaylada karaçadırdaki ikamet ederek, keçi, koyun yetiştirerek, hayatlarını sürdüren, Yörüklerin dokuma ve keçe sanatları zengin çeşitlilik arz etmektedir. Bölge; günümüzde Döşemealtı Halıları olarak bilinen Teke yöresi halılarının yanında farda kilim, yangışlı kilim, çul-zili-sili olarak bildiğimiz havsız dokumaların orijinal örneklerini barındırmaktadır. Istar tezgâhında halı, kilim, zili-sili-yangışlı çul ve kilimler dokunmaktadır. Bu dokuma sanatları nineden-anaya ve kıza aktarılan gelenekle, dokunarak yaygı-sergi, seccade, mendil (sofra), heybe, çuval, torba gibi ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Bu ihtiyaçlar her gelin kızın çeyizi olup evini ve çadırını süslemekle kalmayıp, ölümlük ihtiyaç olup camileri de süslemektedir.

Bugün oldukça azalmış olsa da dağ köylerinin camilerinde, evlerinin tabanında serili veya duvarında asılı kilimlerde, yayladaki çadır tabanında serili çul yaygı, yük örtüsü ve çuvalarda bu kültürel birikimi görmek mümkündür. Hatta çadırın başköşesinde minder üzerine bir de halı serilir ve ailenin büyükleri bu halı üzerinde oturur. Yaylada çadırdaki kullanılan keçi kılı malzemeli çul dokumaların nem ve rutubete dirençli olması, börtü böcek barındırmaması, Yörük hayatının konforu bakımından oldukça önemlidir. Üstelik zemin dokusu keçi kılı malzemeli olan bu yaygılarda, dayanıklı sert dokuma yüzeyi rengârenk yün ipliklerle bezenerek, yüzeyde yumuşak bir dokunun yanında zevkli, neşeli bir ortam meydana getirilmektedir. Yörüklerde çul dokuma yaygınlığının nedeni ellerinde var olan keçi kılıni değerlendirme ve rahat bir yaşam ortamı sağlamasıdır.

Zili-sili dokumalar Türk halkının katıksız, öz kültürünü yansıtan etnografik eserlerdir. Bu yaygılara atkı ve çözüğü kıl olduğunda çoğunlukla çul, yün olduğunda yangışlı kilim, zili kilim gibi isimlendirmeler yapılmaktadır. Söz konusu dokumalar bazen de yıldızlı zili, çatkılı zili, tabakalı zili, kapılı kilim gibi yüzeyi kaplayan desenle adlandırılır. Genellikle **yük çulu, deve çulu, alaçul(renkli-desenli çul)** gibi adları ise göç sırasında devenin yükü üzerine, çadır içinde yığılı yatakların üzerine, örtülerek düzgün ve renkli bir estetik görüntü oluşturmamasından almıştır.

Bu dokuma tekniğinde ilave bezeme atkısı geçirme şekli; yörede iki varan-gelenli, fitilli,

ulgamalı-tegelli² olarak bilinmektedir. Sözkonusu yangışlı-nağışlı kilim ya da çullarda en önemli bezeme unsurlarından biri **sekiz köşeli³ yıldız yangış**ıdır. Sadece Burdur Müzesindeki zili-sili dokuma örnekleri içinde bu yangışın, belirlenebilen dört çeşit düzenlemesi mevcuttur. Özel koleksiyonlarda birkaç farklı kompozisyona da rastlanmıştır. Sekiz köşeli yıldız bezemeleri Akdeniz bölgesi halı, kilim, çul-zili vb. dokumalarda ise göz motifi ile birlikte çok yaygın görülmektedir.

Fotoğraf 3. Sarı çatkılı-yıldızlı çulun desen detayı (A. Soysaldı arşivi).

1.1. Sarı çatkılı-yıldızlı çul

Sarı çatkı; açıkly koyulu sarı renkli bezeme atkısı kullanılarak, birbirini kesen, bağlantılı, tırnaklı ve düz çizgilerle dokuma yüzeyinin dörtgenlere bölünmesidir. Bu dörtgenler küçüklü-büyükly olup içinde çeşitly yangışlar yer alabilir. En yaygın örneklerinden biri sarı çatkılı-yıldızlı çuldur. Bu yaygının çözgü ve zemin atkısı keçî kılı, bezeme atkıları yündür.

Yaygı zemini dikey yönde, simetrik zikzakların (tırnaklı sarı çatkılarla) birleşimi ile eşkenar dörtgenlere bölünmüştür. Bu bölmeler içinde **simetrik “sekiz köşeli yıldız”lar** ve bu yıldız-

2 Ulgama veya tegelli; dokuyucunun bezeme atkısını çözgüler üzerinden desene göre üçlü hatlar oluşturacak şekilde atlamalar yaparak geçirmesi. Yani nağış-yangış ipi (atkı) geçişi ulgama veya teğel denilen dikiş tekniğine benzetildiği için böyle söylenir. Hem zili hem de cicim bezeme tekniğine halk arasında verilen ad.

3 Sekiz köşeli yıldız tamlaması için Kurtoğlu tarafından; sekiz şualı(işın), şeklinde ifade kullanılmaktadır (1992, s.111, 120, 126).

lara dikey yönde bağlantılı “ok ucu”,  atklı bağlama ve yıldız g beklerinde “göz” yangışlarından oluşmaktadır. Sarı  atklılardaki tırnaklı bezeme, çift taraflı, iki renkli-boncuklu ve hardal rengi düz çizgilerle sınırlanmıştır. Yıldızlar verrev(diyagonal) yönde kırmızı ve turuncu iki renk sıralamalıdır. Kırmızı yıldızlara beyaz, turuncu yıldızlara mavi sınır hattı ile kontrast, estetik efekt kazandırılmış, kendi deyişleriyle s rmelenmiştir. Bu  atklı  ulların yıldız yerine farklı yangışlı olan örnekleri de bulunmaktadır.

Ayrıca  ul eli belinde, eğri yangışlı kısa kenar ve tırnak yangışlı yan kenar suyu ile çerçevelenmiştir.

Fotoğraf 4.  atklı-yıldızlı  ul, Burdur Müzesi, Env: Et 165.67.87. (A. Soysaldı arşivi)

M�zeeye gelişi	: 8.12.1987, B�y�kyaka-Yeşilova, Hamdi Kılıç'tan satın alma.
�nceleme Tarihi	: 24.11.2013
Yapılış Tarihi	: 19.yy.sonu.
Boyutları (En x Boy)	: 167x275cm, Kısa kenar suyu: 7+3 cm, Uzun kenar suyu: 6 cm.
Malzeme	: Atkı ve ��zg�; Siyah Keçi kılı, Bezeme atkısı: Y�n
Teknik	: Ulgama atkılı bezeme
Yangış(motif) adları	: Zemin; sarı �atklı, yıldız, ok ucu, Kenar suyu; eli belinde, eğri yangış, tırnak.
Kompozisyon ve Renk	: Birim rapor, simetrik tekrar, verrev sıralamalı renk şeması.

Fotoğraf 5. Sandıklı-kapılı Kilim bezeme detayı, (A. Soysaldı arşivi).

1.2. Sandıklı-Kapılı Kilim

Burdur müzesinde çok sayıda karşılaştığımız sandıklı-kapılı kilim (yaygı) Teke Yöresinin tipik yangışlı düz dokuma yaygı örneklerinden biridir. Cicim-zili tekniğiyle dokunmuş olup çözüğü, zemin atkısı ve bezeme atkıları tamamen yündür. 19.yy.sonu-20 yy. başı örnekleri yer yaygısı veya seccade olarak dokunmuştur. Bu sandıklı yangışlı yaygıların çözüğü ve zemin atkıları kökboya geleneğinden olsa gerek, genellikle kırmızı olmakla birlikte, bazen çözüğünde doğal keçi kılı (kırçılıllı ip) da kullanılır. Yaygıların büyüklüğü sandık-kapı (yangış) sayısına göre adlandırılır, bunlar; yaygılarda sekiz kapılı, altı sandıklı kilim, seccadeler de ise bir veya iki kapılı-sandıklı olarak dokunmuştur. Sandık yangışı merkezinde büyük bir “**sekiz köşeli yıldız**” yer alır. Yaygının başlama ve bitiş kısmı olan kısa kenarlarında 40-50 cm’lik kenar suları yer alır ki; bunlar birbirinden farklı üç ya da beş sıradır. Bu kenar sularında “**göz, çakmak-yedi bela, bıtırak, kanat ve ısrın-el veya küpe**” adı verilen yangışlar yer alır. Aynı zamanda iki ya da üç kenar suyu yaygının dört kenarını çerçeveler. Eski örneklerdeki yıldız boşluklarını dolduran parıltı benekleri, son dönem örneklerinde yıldız uçlarından dikey yönde çıkan ışınlara dönüşmüştür. İç kareyi dikey “**S/Z yönlü çengel-çakmak**”, dış kareyi ise **göz motifleri** çerçeveler. Göz motifleri çoğunlukla çarpı ile dörde bölünmüştür. Dış sandık ve yaygı zemini kesişen diyagonal bölmelerle gözlü yanısla kaplanmıştır. Sandık zeminleri daima şaşırtmalı düzende yeşil ve mavi renkte, yaygı zemini ise daima koyu sarı renkli bezenmiştir.

Türk dünyasında kare biçimli sınırlandırılmış çok merkezli, bezemelere sandık adı verilir. Yörede ise özellikle cami kapı kanatlarında, ahşap oyma-kabartma tekniğinde yapılmış, kare levhalar içinde yıldızlı bezemeler yaygındır. Bu sandık veya kapı süslemelerine benzetilen kilimlere “**sandıklı veya kapılı kilim**” adlandırması yapılmaktadır.

Fotoğraf 6. Altı kapılı kilim, Burdur Müzesi, Env; Et 49.34.83(A. Soysaldı arşivi).

M zeeye gelişi : 2.11.1983(Burdur, Ali  zse en-G lhisar)

İnceleme Tarihi : 24.11.2013

Yapılış Tarihi : 20.yy. başı

Cinsi : Yaygı, Yöredeki Adı: sandıklı-kapılı kilim)

Boyutları (En x Boy): 193 x 368 cm.

Malzeme : Atkı; bordo renkli y n,  z g ; bordo renkli y n, Bezeme atkısı; renkli y n(bükümsüz, çift katlı)

Teknik : Atlama atkılı bezeme(cicim), Dokuma yoğunluğu; 5  z g -14 atkı, saçaklar hasır  rg s .

Yangış(motif) adları : Zemin; Kapılı-sandıklı, sekiz köşeli yıldız, S kıvrım(fırdöndü), kafes, benek. Kenar Suyu; göz, eğri yangış,  eler.

Kompozisyon ve Renk: Birim(1/24) rapor simetrik tekrar, atlamalı sıralamalı renk şeması.

Fotoğraf 7. İki kapılı namazlağı, Burdur Müzesi, Env:Et.80.49.83 (A. Soysaldı arşivi).

Müze geliş	: 2.11.1983, (İbrahim Bozova-Göhlisar)
İnceleme Tarihi	: 24.11.2013
Yapılış Tarihi	: 20.yy. başı
Cinsi	: Seccade, Yöredeki Adı: Sandıklı-Kapılı Namazlağı)
Boyutları (En x Boy)	: 108 x 138 cm
Malzeme	: Atkı; yün, Çözüğü; yün, Bezeme atkısı; yün(bükümsüz, çift katlı)
Teknik	: Ulgama atkılı bezeme(cicim) Dokuma yoğunluğu; 5 çözgü-10 atkı (bezeme atkısı bükümsüz, çift katlı)
Yangış(motif) adları	: Zemin; Kapılı-sandıklı, sekiz köşeli yıldız, kafes, benek. Kenar Suyu; göz, eğri yangış, çeler.
Kompozisyon ve Renk	: 1/8 rapor simetrik tekrar, dörtgen renk şeması.

1.3. Tabakalı (Kare Bölmeli) Yıldızlı Zili

Yörede beşikörtüsü olarak kullanılan yaygı 100x150cm. ebadındadır. Çözgüsü doğal akkoyun yünü olan yaygıda açık pembe renk 20 yy. eseri olduğunu göstermektedir. Sarı renkli yatay ve dikey ara suyu yüzeyi karelere bölünerek, her kareye bir sekiz köşeli yıldız yerleştirilmiştir. Yıldız merkezinde eşkenar dörtgen göz yangışları kullanılmıştır. Kısa kenar suyunda dıştan içe; eğri su ve göz yangışlı su yer almaktadır. Bu kenar suyu Burdur çevresindeki zili yaygıların ço-

ğunluğunda gözlenmiştir. Yaygıdaki kareli zemin kompozisyonu Pazırık halısında da görülmektedir. Ayrıca Orta Asya Türkmenistan ve Türkiye'nin Batı Anadolu ve Konya halılarında sık karşılaşılan bir yaygı kompozisyonudur. "Batı Anadolu'da Yundağ ve çevresinde halı ve kilimlerin zemini karelere bölünür ve her bir kareye tabaka, bu düzende dokunan halı ve kilimlere de **tabakalı** halı veya kilim adı verildiğı de bilinmektedir" (Deniz, 2000:106,260).

Fotoğraf 8. Yıldızlı Namazlağı, Burdur Müzesi, Env; 4.11.88,

İnceleme Tarihi	: 24.11.2013
Yapılış Tarihi	: 20.yy. başı
Cinsi	: Seccade, Yöredeki Adı: Yıldızlı Namazlağı
Boyutları (En x Boy)	: 100 x 165 cm
Malzeme	: Atkı; yn, Çözgü; yn, Bezeme atkısı; yn(bükümsüz, çift katlı)
Teknik	: Ulgama atkılı bezeme(Zili,cicim) Dokuma yoğunluğ; 5 çözgü-10 atkı (bezeme atkısı bükümsüz, çift katlı)
Yanış(motif) adları	: Zemin; Kare, sekiz köşeli yıldız, benek. Kenar Suyu; göz, eğri yangış.
Kompozisyon ve Renk	: Birim rapor, simetrik tekrar, karışık renk şeması.

Fotoğraf 9. Aynalı-yıldızlı namazlağı, Burdur Müzesi, Env; 87.83.80.

1.4. Aynalı Yıldızlı Zili

Yörede zili adlandırması ulgama atkılı bezeme tekniğini ifade etmektedir. Çözü ve atkısı genellikle kıl, bezeme atkısı boyalı yün olan zili yaygılar çul olarak da adlandırılır. Bu yaygılarda çözgü ve atkıda nadiren doğal kahverengi (morkoyun) yün bazen de kökboyalı bordo renkli yün iplik kullanılır. Burdur'un her yöresinde aynalı yıldızlı zili örneğine rastlanmıştır ve **Göklü Haba** olarak da bilinir. Genellikle mavi, kırmızı, açık yeşil ve doğal ak koyun rengi ipliğin kullanıldığı bezeme renkleri farklı köylerde de aynı düzende kullanılmıştır. Bu yaygılardaki mavi hakimiyeti ve desenin iç içe yıldızlarla bezenerek gökyüzüne benzetilmesi yaygının göklü haba⁴ adıyla anılmasının da sebebi olsa gerektir.

Büyük küçük yıldızlar topluluğunu andıran bu desen Selçuklu geometrik süslemelerindeki kozmik görüntünün optik bir yansıması gibidir. Bu desen Selçuklu mimarisinin önemli örneklerinden Sırcalı ve Karatay Medreselerindeki yıldızlı çini süslemelerin, sadeleşmiş optik görüntüsünün zili dokuma tekniğine uygun hale getirilmiş, bir yansıması olduğunu düşündürür. Bu zilideki mavi rengin yaygın kullanılması da bu çinilere benzetilmesinin sonucu olabilir mi? Bilinmez. Bu desen anonim Türk dokuma sanatının zili dokuma tekniğinde yıldız merkezli geometrik bağlantılarla ancak bu kadar estetik ve mükemmel bir desendir.

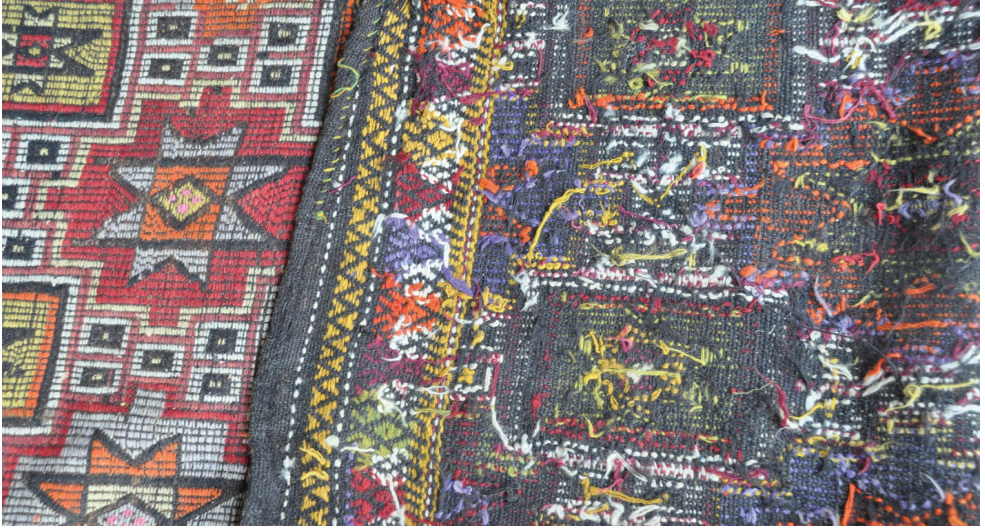
4 Yörede kilim vb. havsız yaygılara haba denildiğine Yeşilova köylerinde rastlanmıştır.

Zemin; merkezi **12 köşeli g l**, aralarda **kare**  er eve içinde **sekiz köşeli** yıldız ve boşlukları dolduran **beşli göz** motiflerinin uyumlu d zeniy le meydana getirilmiştir. Yatay ve dikey yönde tam simetri (ayna) oluşturduğu için **aynal -yıldızlı zili** adını almıştır. Kısa kenar suyuunda **ku  ayağı ve elibeline** yangı ları ile dört kenarı çerçeveleyen **tırnak yangı lı** kenar suyu yer alır. Bu kenar suları yörede en yaygın uygulanan kenar suyudur.

Fotoğraf 10. Aynalı yıldızlı zili-Göklü haba, Burdur Müzesi, Env;75.79.95.

M�zeeye gelişi	: 1995, B�y�kyaka-Yeşilova,
�nceleme Tarihi	: 24.11.2013
Yapılı� Tarihi	: 19.yy.sonu.
Cinsi	: Yaygı, Yöredeki Adı; yıldızlı çul, göklü haba
Boyutları (En x Boy)	: 175 x 330cm, Kısa kenar suyu: 7,5 cm, Uzun kenar suyu: 3 cm.
Kullanılan Gereçler	: Atkı ve ��zg�; Siyah Keçi kılı, Bezeme atkısı: Y�n
Uygulanan Teknik	: Zili, Ulgama atkılı bezeme
Yöredeki Yanı�(motif) adları	: Zemin; Aynalı yıldızlı-göklü yangı�, göz, Kenar suyu; ku� ayağı, eli belinde, tırnak.
Kompozisyon ve Renk	: Birim rapor, simetrik tekrar, vevv sıralamalı renk �eması.

Fotoğraf 11. Aynalı yıldızlı çul, yüz ve ters görünümü (A. Soysaldı arşivi).

Sonuç

Burdur müzesinde yıldız yangışlı zili-cicim teknikli Yaygı (yangışlı kilim) ve çul örnekleri oldukça fazla sayıda olmasıyla dikkat çekicidir. Çözüğü ve atkısı keçi kılı olanlara yangışlı çul, yün olanlara yangışlı kilim veya haba gibi isimler verilmektedir.

Bu yangışlı çul ve kilimler **sarı çatkılı yıldızlı, kapılı-sandıklı yıldızlı, Tabakalı (kare bölmeli) yıldızlı ve aynalı yıldızlı (göklü)** desenlidir. Bu dokuma yaygılar yörenin en yaygın, orijinal yangışlı kilim örnekleri olarak kabul edilebilir. Zili-cicim teknikli bu yaygıların desenleri ince matematik hesaplama ile tasarlanmış, ince su bağlantılarıyla geometrik bölmeler içinde göz ve sekiz köşeli yıldızlarla doldurulmuştur. Bu bölmeler bağlantılı eşkenar dörtgen, kare ve oniki köşeli çerçeveler olarak şekillendirilmiştir.

Bu yangışlı kilim örnekleri Teke yöresinde Selçuklu dönemi mimari eserlerde görülen yıldızlı geçmelerle süslenen çiniler ve yörede yaygın bir ahşap kapı süsleme üslubu olan kare çerçeve içinde yıldızlı oymaların etkisiyle tasarlanmış olduğu düşünülebilir.

Yıldız Yangışlı çullar (zili) Yörüklerin ıstar tezgâhlarından hiç eksik olmamıştır. İçel İli-Mut, Tarsus, Silifke ilçesi, Denizli-Çal yörelerinde armutlu, satrançlı, çengerekli, garadaş, yıldızlı gibi (Soysaldı, 1998: s. 214, 1998: s.177-187, 2009: s. 111, Onuk ve diğerleri, 1998: s. 116-117, 160, 192-200,312-318. 2004: s.44-76,) Dulkadir. 1992: s. 100, Seyirci, 1992: s.188), Çanakakale-Ayvacık'ta Goca Kilim (Deniz.1998, s. 92) gibi isimlerle birçok yayında yer almıştır.

Asırlarca bezeme ve renk düzeni değişmeden günümüze ulaşmış, zili-sili dokumalar dünyada benzersiz, özgün yaygı örnekleridir. Bu zili dokuma yaygı örneklerinin malzeme, teknik ve desen olarak yeniden tıpkı üretiminin yapılması ve dünya pazarlarında yerini alması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- KUR-AN'I KERİM, Bakara Suresi / 102. Ayet.
- BÜYÜKÇANGA, Mehmet, (2008) *Türk Mimarisinde Sekiz Köşeli Yıldız Motifleri* 6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresinde Bildiri, Calalabat – KIRGIZİSTAN, 25 Mayıs – 28 Mayıs 2008, s. 1230-1234.
- <http://www.mehmetbuyukcanga.com.tr/makaleler/turk-mimarisinde-sekiz-koseli-yildiz-motifi.html>
- COOTNER, Cathryn M. (1990) *Anatolian Kilims The Caroline & H. McCoy Jones Collection*, Published by Sotheby's [&] Fine Arts Museums of San Francisco.
- ÇAM, Nusret (1993) *"Türk ve İslam Sanatlarında Altı Köşeli Yıldız", Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya.
- ÇORUHLU, Yaşar (2006), *Türk Mitolojisinin Anahtarları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- DENİZ, Bekir, (2000) *Türk Dünyasında Halı ve Düz dokuma Yaygılar*, AKDTYK. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara.
- DULKADİR, Hilmi (1992) "Türk Dokuma Yanışları Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Değerlendirme", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-V. Cilt, Maddi Kültür*, Kültür Bakanlığı-HAGEM Yay:168. Ankara, s: 85-101.
- ESİN Emel (2001) *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalıcı Yayınevi 180, İstanbul.
- KAYHAN, H.Ahmet, (tarihsiz) Sevgi Sırrı, "Maddi-Manevi Kur'an ve İlimin Güneşi, Hz. Pir Seyyid Sultan, Abdülkadir-i Geylani(KSA)," Özdemir Ofset Basın Yay. Ankara, s:179.
- KURTOĞLU, Fevzi, (1992) *"Türk Bayrağı ve Ay Yıldız"*, Ankara, AKDTYK. Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi.
- ONUK, Taciser, AKPINARLI Feriha, ORTAÇ H. Serpil, ALP Özlem, (1998) "İçel El Sanatları" T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ONUK, Taciser, AKPINARLI Feriha, ORTAÇ H. Serpil, ALP Özlem, (2004) *"Silifke Folkloru"* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1995) *Türk Mitolojisi (Kaynak ve Açıklamaları ile Destanlar)* II.Cilt, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- PALA, İskender, (2014) *Mühr-i Süleyman*, TDV. İslam Ansiklopedisi, *Cilt: 31; sayfa: 524-526*(erişim; 18/11/2017).
- Seyirci, Musa, (1992) "Antalya'daki Karakoyunlu Aşireti ve Dokumaları", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-V. Cilt, Maddi Kültür*, Kültür Bakanlığı-HAGEM Yay:168. Ankara, s:183-191.
- SOYSALDI, Aysen, (2009) *"Düz Dokuma teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri-Kilim, Cicim, Zili, Sumak vb."*, AYK. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara.
- SOYSALDI, Aysen, (1998) "Tarsus Çevre Köy ve yaylalarından Kilim ve Çuval Örnekleri", Düden Bugüne Tarsus Sempozyumu, 25-26 Aralık 1998, Tarsus. Berdan yayınları, s.213-243
- SOYSALDI, Aysen, (1998) "Düden Köyü Camii Yanışlı Kilimleri", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri, AYK. Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara. s.177-187
- TDK; (1993) *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay:211/ 1-11. Ankara.
- www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php%3Fidno%3D310526+&cd=10&hl=tr&ct=clnk&gl=tr